

ORPHEUS NOSTER

Learned Journal of Károli Gáspár University
of The Reformed Church in Hungary, Faculty
of Humanities

A Károli Gáspár Református Egyetem eszme-,
vallás- és kultúrtörténeti folyóirata

LATIN-AMERIKA – AMÉRICA LATINA – LATIN AMERICA

VIII. ÉVFOLYAM (2016), 4. SZÁM

A folyóirat megjelenését támogatja a Nemzeti Kulturális Alap.

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadó: KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

Felelős kiadó: SEPSI ENIKŐ, a BTK dékánja

Felelős szerkesztő: FRAZER-IMREGH MONIKA

Szerkesztők: FÜLÖP JÓZSEF
NAGY ANDREA
PÉTI MIKLÓS

Szerkesztőbizottság: HEGYI DOLORES
TÜSKÉS ANNA
FABINY TIBOR
FEHÉR BENCE
KURUCZ GYÖRGY
VASSÁNYI MIKLÓS

Német anyanyelvű lektor: SZATMÁRI PETRA

Angol anyanyelvű lektor: JACK CLIFT (University of Oxford)

Francia lektor: TÜSKÉS ANNA

*A megjelentetésre szánt kéziratokat, illetve a megrendeléseket a következő címre kérjük küldeni: orpheusnoster@googlegroups.com
Authors should submit manuscripts to the email address <orpheusnoster@googlegroups.com>*

ISSN 2061-456X

Az első borítón:

Kubai nők. Fotó: Tony Hisgett, 2009.

A hátsó borítón:

A szoros és a tágas kapu ábrázolása: Máté 7, 13: „Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a veszedelemre visz...” KÁLVIN *Institutio Christianae religionis* c. művének fedlapján. Kiadó: Antonius Rebulius, Genf 1561.

Augusto Monterroso: Las moscas, Cómo me deshice de quinientos libros
© Movimiento perpetuo, 1972. México, Joaquín Mortiz. Nueva Narrativa Hispánica

Augusto Monterroso: Traductores y traidores
© Lo demás es silencio (la vida y la obra de Eduardo Torres), 1978. México, Joaquín Mortiz.

A nyomdai munkákat a Robinco Kft. végezte,
felelős vezető Kecskeméthy Péter.

A folyóirat online is olvasható a KRE honlapján: www.kre.hu/portal/index.php/orpheus-noster.html

LÉNÁRT ANDRÁS

Latin-Amerika a Monroe-doktrína (1823–2013) árnyékában

Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájának egészen a közelmúltig meghatározó elemét alkotta a Monroe-doktrína¹; bár az elmúlt évtizedekben ritkán került említésre az amerikai politikusok nyilvános beszédeiben, kimondatlanul a 19. századtól folyamatosan jelen volt az Amerika-közi kapcsolatok háttérében. Normaként, irányadó direktívaként tekintettek rá a külpolitika irányítói minden érintett országban, a létezését és érvényességét mindenki tényként kezelte Latin-Amerikában is. A 2000-es évektől kezdődően egyre inkább érvényét veszítette, de néhány évvel ezelőttig nem merült fel, hogy hivatalosan is be kellene jelenteni a lezárultát. Jelen írásban arra teszek kísérletet, hogy a születésétől (1823) eltörléséig (2013) tartó periódusban felvázoljam e doktrína elméleti és gyakorlati tartalmát, valamint az Egyesült Államok kül- és belpolitikai változásaihoz igazodó főbb módosulásait.

Az Amerika-közi politika és a Monroe-doktrína születése a 19. században

A doktrína James Monroe elnök nevét viseli, kidolgozása azonban külügyminiszteréhez és későbbi utódjához, John Quincy Adamshez köthető. Először 1823-ban hangzott el Monroe elnök State of the Union (Elnöki beszéd az Unió helyzetéről) értékelőjében az akkori nemzetközi helyzetre adott reakcióként, és valószínűleg a megfogalmazói és védelmezői sem gondolták, hogy közel kétszáz éven keresztül alapvető elméleti és ideológiai háttérét nyújtja majd az Egyesült Államok Közép- és Dél-Amerika, valamint a Karib-térség irányában kifejtett politikájának. Az izolacionizmusnak, az amerikai kontinens más térségektől történő elszigetelésének egyik alapeszményét fogalmazza meg, amely természetesen nem egyik pillanatról a másikra született. Nem volt teljes és hermetikus ez az elszigetelődés, mivel politikai és gazdasági kapcsolatok szükségszerűen összekötötték a világ más térségeivel. Ugyanakkor az amerikai függetlenségi háború (1775–1783) következtében elnyert önállóság az Egyesült Államok számára egy olyan, minden körülmények között megőrzendő állapot volt, amelyet az egész kontinensre nézve érvényesnek vélt. Az „Amerika az amerikaiaké” elv szellemében bármely más, az amerikai kontinensen kívülről érkező hatalmat nemkívánatosnak tekintettek. Egyfajta reakcióként értelmezhető ez a Szent Szövetség (1815) létrejöttére: egy, a napóleoni háborúk után

¹ A magyar nyelvű publikációkban gyakran Monroe-elvként hivatkoznak a Monroe-doktrínára. Igazodva az angol és spanyol elnevezéshez, én szintén a doktrína kifejezést használom, mert véleményem szerint lényeges szemantikai különbség áll fenn az „elv” és a „doktrína” szavak között.

megerősödött európai hatalmi tömb felemelkedése annak a veszélyét keltette az amerikai döntéshozók szemében, hogy Európa talán az eddigieknél hangsúlyosabb befolyást akar majd gyakorolni az Újvilágban. Az európai demokrácia-felfogásról és jogról alkotott eszményeket azonban kénytelenek voltak elfogadni, az „öreg kontinenssel” pedig kiegyensúlyozott viszony kialakítására törekedtek, mivel egyértelmű volt, hogy a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer lesz a túlélés záloga.² Latin-Amerika nagy része még az európai gyarmatbirodalmakhoz kapcsolódott, de biztató volt, hogy éppen ebben az időszakban zajlottak a spanyol és portugál anyaország ellen folytatott függetlenségi háborúk, amelyek jelentősen módosítják majd a geopolitikai és geostratégia viszonyokat; az 1830-as évekre a terület nagy része már levált az európai hatalmakról, így egyre valószínűbbnek tűnt, hogy Amerika (mint kontinens) hamarosan valóban kizárólag az amerikaiaké lesz. A veszély azonban fennállt: amennyiben Európa nem kíván beletörődni hatalma elvesztésébe, könnyen elképzelhető, hogy erő útján próbálja majd visszanyerni befolyását a térségben. Elsősorban a Szent Szövetség 1822-ben összehívott utolsó, Veronában rendezett kongresszusán került napirendre Latin-Amerika témája a Spanyolországban zajló politikai folyamatok tárgykörében, ahol az országok eltérően viszonyultak Európa és Latin-Amerika kapcsolatának jövőjéhez. Az adott nemzetközi helyzetben több lehetséges forgatókönyv is felmerült amerikai és európai politikusok és stratégiák terveiben azzal összefüggésben, hogy Európának be kell-e (be lehet-e) avatkoznia az amerikai kontinens életébe.³ Thomas Jefferson volt elnök is amellet érvelt az 1820-as években, hogy Észak- és Dél-Amerikának Európától eltérő érdekei vannak, az amerikai nemzeteknek össze kell fogniuk, hogy önállóan és egyéni módon válósíthassák meg az Európától független köztársasági államberendezkedést.⁴ A Fehér Ház úgy vélte, egyik európai nemzettel sem lenne tanácsos szövetségre lépni a többiek ellenében, mert ezzel is sérülne az elszigetelődés szándéka. Ezalatt északi irányból Oroszország is közeledett, Alaszkából kiindulva próbált terjeszkedni dél felé. A fentiek fényében, egy változó és bonyolult nemzetközi viszonyrendszert mérlegelve döntött úgy az amerikai kormány a veronai kongresszus után egy évvel, hogy megfogalmazza irányelveit, amelyek a Monroe-doktrínában öltöttek testet.

Az 1823-as State of the Union beszédben⁵ közölt deklaráció szerint az Egyesült Államok a fennálló status quón nem kívánt változtatni, a még meglévő gyarmati

² Erről szól: Eliga H. GOULD: *Among the Powers of the Earth: The American Revolution and the Making of a New World Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 2012.

³ José María FERNÁNDEZ PALACIOS: „Antecedentes de la *Doctrina Monroe*: posibilidades reales y percepciones acerca de una intervención de la Santa Alianza en Hispanoamérica”. *Ab Initio*, II, 2011/3, 73–96.

⁴ VAJDA Zoltán: „The power of hemispheric sympathy: Sentimental aspects of Thomas Jefferson’s conception of Inter-American relations”. *Americana. E-Journal of American Studies in Hungary*, XI, 2015/1. <http://americanajournal.hu/vol11no1/vajda> (letöltés ideje: 2016. június 15.)

⁵ Monroe elnök beszéde elérhető: <http://www.ourdocuments.gov/doc.php?doc=23&page=transcript> (letöltés ideje: 2016. június 15.)

függésbe nem akart beleavatkozni. A jövőre nézve azonban elutasított mindenféle kolonizációt, nevesítve is az európai hatalmakat, mint lehetséges veszélyforrásokat. Az amerikai államok függetlenségének tiszteletben tartására szólított fel, utalva az éppen csak önállóság útjára lépett Latin-Amerikára is. Nem csak a fegyveres úton történő beavatkozástól zárkóztak el, hanem attól is, hogy esetleg egy Európában általánosan elfogadottnak számító, de Amerikától idegen típusú és lényegű politikai berendezkedést próbáljanak ott meghonosítani a külső hatalmak. Amennyiben ennek ellentmondva európai beavatkozás történne, akkor az Egyesült Államok fel fog lépni annak érdekében, hogy az amerikai kontinensen ne sérüljön a béke és a biztonság. A kölcsönösség elvét (ti. Amerika sem avatkozik bele más államok belügyeibe, így az európai belpolitikába vagy háborúba sem) azonban az USA, ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk, nem tartotta be, csak akkor hivatkozott rá, amikor nem fűződött határozott érdeke az intervencióhoz.

Ettől a pillanattól kezdve az Egyesült Államok politikai és gazdasági (és az évszázad végétől kulturális) befolyása egyre erősödött a kontinens többi részén. A csendes-óceáni partvidék irányában történő terjeszkedés, a határvidék egyre nyugatabbra történő kitolása egy ideig kielégítette a Manifest Destiny⁶ elvével fémjelzett civilizációs igényeket, azonban ez hamarosan megváltozott. Louisiana megvásárlása Franciaországtól (1803: Louisiana Purchase), a Florida és Texas kapcsán kirobbant konfliktusok, Alaszka megvétele Oroszországtól (1867), később Kuba és Hawaii többször is felmerülő kérdése azt mutatták, hogy az amerikai érdekszféra kitágításának nem tudni, hol lesz a határa. A bezárkózásnak és elszigetelődésnek tűnő hozzáállás tehát hosszabb távon intervenciós és expanzionista árnyalatokat kapott, mindig annak megfelelően, hogy a pillanatnyi területi, politikai és gazdasági érdekek melyik álláspontot részesítették előnyben. Az Egyesült Államok konkrét és átvitt értelmű terjeszkedése a kontinensen e két elv (Manifest Destiny és Monroe-doktrína) nyomán valósulhatott meg, ahol az újabb területszerzést, illetve a beavatkozást gyakran magyarázták azzal, hogy mindezek valójában preventív jellegű intézkedések, amelyekkel megakadályozhatják, hogy más hatalmak vagy károsnak vélt ideológiák uralkodjanak el. Az expanzió nem kizárólag területek elfoglalását és a tényleges fennhatóság kiterjesztését jelentette, sok esetben „mindössze” arról volt szó, hogy politikai és gazdasági befolyási övezete alá vonta a kérdéses régiót, a hivatalos retorikában pedig az említett elvekre támaszkodott. Vagyis: nem csak megtehetette, de meg is kellett tennie a szabadság és a demokrácia védelmében, valamint a civilizáció terjesztése okán. Ami korábban Észak-Amerikában kelet-nyugat irányú terjeszkedést jelentett és ott minden esetben területi expanziót is maga után vont (karöltve az őslakosokkal kapcsolatos politikával), az most déli-délkeleti irányban folytatódott, nem feltétlenül területnövelési céllal.

⁶ A *Manifest Destiny* több formában is létezik magyar nyelven, de egyiket sem tartom igazán megfelelőnek, ezért az eredeti elnevezést használom. Magyarul az alábbi fordításokkal találkozhatunk: *Sorstól rendelt hivatás*, *Sors által rendelt kötelezettség*, *Sors általi elrendelés*, *Sorstól rendelt küldetés*, *Nyilvánvaló végzet*, *Eleve elrendeltség* stb.

Az Egyesült Államok az elszigetelődés ügyében nem kizárólag önmagára számíthatott, szövetségesre talált az Európát kizáró kontinentális politikájában, ráadásul éppen Európán belül. Nagy-Britannia együttműködést ajánlott, mivel neki sem volt érdeke, hogy más európai hatalmak terjeszkedjenek Amerikában. Bár alapvetően az USA nem kérte a támogatásukat, a Brit Haditengerészet hajói az Atlanti-óceánon védelmezték Amerika, és egyre inkább az Egyesült Államok érdekszféráját, mivel a 19. század nagy részében utóbbi még nem rendelkezett megfelelő méretű és hatékonyságú flottával. Paradox módon, közel fél évszázadon keresztül egy európai ország hadereje biztosította, hogy Európa többi részét távol tudják tartani Amerikától. Mindez persze ellentétben állt a Monroe-doktrínával és alapvetően a regionális hegemoniára törekvő Egyesült Államok rövid- és hosszú távú céljaival is, de szakítás nem következhetett be a két ország között, mivel gazdasági téren kölcsönösen előnyük származott egymásból. A brit védelem hasznosnak bizonyult a többi európai ország ellen.⁷ A 19. század végén azonban változás állt be, egy öntudatosabb, és részben már katonai téren is erősebbnek mutatkozó Egyesült Államok nem lehetett elnéző a brit jelenléttel.

Texas anektálása már a doktrína keretében értelmezhető. Egy viszonylag kis területű, 1836-ban független köztársasággá vált Texas ugyanis bármikor egy másik, külső hatalom szövetségesévé (esetleg gyarmatává, de akár integráns részévé is) válhat, és ezzel máris fenyegetést jelentene az Egyesült Államokra. Amikor 1845 végén az Unió részévé vált, ez a veszély elhárult, a doktrínában foglaltak teljesültek. Ugyanakkor, a későbbiekben is csak akkor hivatkoztak a doktrínára, amennyiben az Egyesült Államok céljai úgy kívánták; a 19. század során több példát is láthatunk arra, hogy a lefektetett elvek ellenére nem cselekedtek, és semlegesek maradtak az európai intervenció láttán, ugyanis azok vagy olyan térségben történtek, amelyek nem tartoztak a Fehér Ház közvetlen érdekszférájába, vagy nem sértették különösebben az érdekeit. Nem egy esetben a beavatkozást elszenvedő ország az USA segítségét kérte, éppen a Monroe-doktrínára hivatkozva, de kérése nem talált megnyugtató válaszra. Ennek eredményeként Nagy-Britannia nem találkozott az Egyesült Államok ellenállásával, amikor végleg fennhatósága alá vonta a Falkland-szigeteket (1833), a század közepén kiterjesztette hatalmát Belize-re és átmenetileg a térség több szigetére is, Franciaországgal közösen katonailag lépett fel Río de la Plata térségében (1838–1850), vagy amikor a franciák két alkalommal is beavatkoztak Mexikóban (1838–1839; 1861–1867).⁸ Szintén nem alkalmazták a doktrínát az amerikai polgárháború alatt, amikor leginkább a belügyekkel, az ország egyben tartásával voltak elfoglalva. Ekkor Európa (Nagy-Britannia, Franciaország, Spanyolország) könnyebben belefoghatott „amerikai kalandokba”, mert nem kellett számolnia azzal, hogy a szétesés felé haladó Egyesült Államok útját állja. Az adós-

⁷ Leonard A. LAWSON: *The Relation of British Policy to the Declaration of the Monroe Doctrine*, New York, Columbia University, 1922, 137–144.

⁸ Demetrio BOERSNER: *Relaciones internacionales de América Latina. Breve historia*, Caracas, Editorial Nueva Sociedad, 2004, 87–110, 121–125.

ságfizetés felfüggesztésére erővel reagáló franciák második mexikói beavatkozásával és Habsburg Miksa trónra kerülésével, valamint az Osztrák–Magyar Önkéntes Császári Hadtest felállításával⁹ szemben tanúsított passzív magatartásuk leginkább ezzel magyarázható.

A 19. század évtizedei során a Monroe-doktrína több kiegészítést is kapott. 1825-ben Henry Clay külügyminiszter (szintén John Quincy Adams elnöksége alatt) kijelentette, nem fogják hagyni, hogy Kuba és Puerto Rico, amennyiben függetlenedik Spanyolországtól, más nagyhatalom gyarmatává váljon. 1845-ben James K. Polk elnök szintén e doktrínát említi, amikor Texas annexiója érdekében emel szót. 1871-ben Ulysses S. Grant elnök is erre utal, amikor figyelmezteti Spanyolországot, hogy nem fogja tétlenül nézni, ha az újfent beavatkozik a Dominikai Köztársaságban (1861 és 1865 között ismét spanyol fennhatóság alatt állt). 1895-ben Richard Olney külügyminiszter pedig jelzi Nagy-Britanniának, hogy amennyiben a Guyana és Venezuela közötti határvita nem rendeződik, akkor az Egyesült Államok közvetítőként fog színpadra lépni a Monroe-doktrína szellemében.¹⁰ Venezuela éppen a doktrínára hivatkozva kérte az USA segítségét a határvita kérdésében, mivel a brit fellépés veszélyezteti a be nem avatkozás elvét; a konfliktus végül nemzetközi döntőbírárság előtt oldódott meg 1899-ben, az Egyesült Államok közvetítésével. 1889-ben Rutherford Hayes elnök kijelentette, hogy minden jövőbeni óceánközi csatornának, amely átszeli a kontinenst, az Egyesült Államok ellenőrzése alatt kell majd állnia, csak így szavatolhatják, hogy európai hatalom nem kerül döntő pozícióba¹¹ – az eredetileg francia tervként induló, majd amerikai fennhatóság alatt megépülő Panama-csatorna erre példa. Az 1915-ben átadott csatorna miatt a Karib-térségben történő rendteremtés, a stabilitás megőrzése elsődlegessé vált.

A be nem avatkozás elve, mint említettük, kétirányú volt. Az 1848-as európai forradalmak kapcsán számos európai és amerikai politikus (többek között Kossuth Lajos) elengedhetetlennek vélte, hogy az Egyesült Államok segítségével siessen a szabadságra vágyó népeknek. Az „Ifjú Amerika” (Young America) csoport például szükségesnek tartotta, hogy az ország felülvizsgálja eddigi izolacionista politikáját és az elmúlt húsz évet jellemző Monroe-doktrínát, és aktív formálójává kell válnia a nemzetközi politikának. Mások azonban ezzel nem értettek egyet. Henry Clay szenátor, volt külügyminiszter érvelése szerint egy amerikai beavatkozás Európában azt az üzenetet hordozná, hogy az intervenciók politika bizonyos esetekben mégis megengedhető. Ha megszegné eddigi elveit, az gyökeresen változtatná meg a belső külpolitikai irányelveit, valamint kockáztatná az Unió egységét. Kossuth ezzel

⁹ Erről lásd: JANCÓS Katalin: „Magyarok Habsburg Miksa, Mexikó császárnak szolgálatában. Külföldi csapatok Mexikóban a II. császárság idején.” *Tiszatáj*, LXV, 2011/1, 72–79.

¹⁰ Luis Fernando AYERBE: „La reinvención de la Doctrina Monroe. Determinismo cultural y política exterior de Estados Unidos post-11/09.” *Anuario de la Integración Latinoamericana y Caribeña*, 2004, 136.

¹¹ Ari HOOGENBOOM: *Rutherford Hayes: Warrior and President*, Lawrence, Kansas University Press, 1995, 419–421.

szemben azt hozta fel, hogy jelen helyzetben egy nagyhatalom semleges álláspontja is beavatkozást jelent, mert ezzel az európai abszolutizmus pártjára áll, és azt is lehetővé teszi, hogy ezek a megerősödött hatalmak később akár Amerika belülegyeibe is beleszóljanak.¹²

1898 fordulópont az Egyesült Államok politikájában. Bár a Monroe-doktrína, ahogyan ezt korábban láttunk, elméletileg nem befolyásolta a még idegen országok fennhatósága alatt álló amerikai gyarmatok ügyét, Kuba esete mindezt zárójelbe tette. A karibi országban több csoport formálódott a 19. század folyamán, amelyek különböző álláspontot foglaltak el az „Antillák gyöngye” kérdésében. Míg egyesek Kuba függetlenségét akarták elérni, mások pedig meg kívánták azt tartani spanyol gyarmatként, egy harmadik csoport (annexionisták) az Egyesült Államokhoz való csatlakozásban látta a valódi megoldást. Az annexió az Egyesült Államokban is felmerült, de a déli államok véleményével (spanyolok elleni függetlenségi felkelések, akár elszigetelt harcok támogatása és Kuba USA-hoz csatolása) szemben állt az északi álláspont; John Quincy Adams „érett gyümölcs” elmélete vált általánossá, amely szerint „... a politikának is megvannak a maga gravitációs törvényei, s Kuba, ahogy elszakad Spanyolországtól, szükségszerűen az Egyesült Államokhoz fog kapcsolódni; ahogy az érett gyümölcs leesik a fáról, úgy fog Kuba is az USA ölébe pottyanni.”¹³ Kuba és Puerto Rico anektálása kapcsán Adams hozzátette: „Ezek a szigetek [...] elhelyezkedésüknél fogva az észak-amerikai kontinens természetes tartozékai, egyikük pedig, Kuba szigete, amely a mi partjaink közelében terül el, számos okból rendkívüli jelentőségű lett államszövetségünk politikai és kereskedelmi érdekei számára [...] nincs egyetlen külföldi terület sem, amelyet össze lehetne hasonlítani vele, és e szigettel való kapcsolatainknak csaknem ugyanolyanokká kell válniuk, amilyenek egyes államainkat egymáshoz fűzik [...] Ha gondolatban áttekintjük a legközelebbi ötven év eseményeinek várható menetét, szinte ellenállhatatlanul alakul ki bennünk az a meggyőződés, hogy Kubának szövetségi köztársaságunkkal való egyesítése elkerülhetetlen lesz szövetségünk fennmaradása és épségének megőrzése szempontjából.”¹⁴

Az 1868-tól élénkülő függetlenségi harcok, amelyek a század utolsó harmadától José Martí nagy hatású írásai révén már erőteljesen megjelenítik „a mi Amerikánk” Egyesült Államokkal szemben táplált félelmét is,¹⁵ végül beavatkozásba torkoltak. Az 1895 és 1898 között zajló függetlenségi háború során William Randolph Hearst

¹² LÉVAI Csaba: „Egy magyar politikus az amerikai belpolitika útvesztőiben. Henry Clay viszonyulása Kossuth Lajos egyesült államokbeli látogatásához, 1851–1852”. *Aetas*, XXIX, 2014/2, 59–61; VIDA István Kornél: „A nemzet nem szívesen látott vendége? Kossuth-ellenesség az Egyesült Államokban, 1851–1852”. *Aetas*, XXIX, 2014/2, 69–72.

¹³ Idézi magyar nyelven: ANDERLE Ádám: *Kuba története*, Budapest, Akkord Kiadó, 2004, 33.

¹⁴ Idézi magyar nyelven: SALGÓ László: *Ostromlott sziget. Kubai útijegyzetek*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964, 62.

¹⁵ José Martí írásai a kubai függetlenségi törekvésekről, a volt amerikai gyarmatok közötti szolidaritásról és az Amerikai Egyesült Államok veszélyeiről elérhetőek magyar nyelven az alábbi kötetben: JOSÉ MARTÍ: *A mi Amerikánk. Válogatott írások*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1973, 263–364.

és Joseph Pulitzer újságjai révén az amerikai sajtó is „hadba lépett”: címlapon közöltek véres, kegyetlen történeteket, a spanyol parancsnokokat henteseknek, szörnyeknek titulálva. Elhitették az olvasóközönséggel, hogy az Egyesült Államok lehet az egyetlen hatalom, amely segítségére siethet az elnyomott kubaiaknak. Rövidesen már az amerikai nép követelte a beavatkozást. Hearst ment talán a legmesszebbre: fotósai hamis képeket készítettek, eltúlozták a halottak számát, esetenként lefizettek katonatiszteket, hogy ál-csatákat játsszanak el, ahol a spanyol egyenruhát viselő férfiak kegyetlenül kivégeznek ártatlan kubai civileket, illetve a valóságban is létező személyek köré szöttek kitalált történeteket.¹⁶ Az amerikai beavatkozást kiváltó közvetlen ok a Havanna kikötőjében horgonyzó amerikai Maine hadihajó felrobbantása volt, amellyel kapcsolatban számos ellentmondás és összeesküvés-elmélet létezik ma is: vajon a spanyolok által elkövetett merénylet volt, vagy a kubaiak így akarták rávenni az Egyesült Államokat a hadba lépésre, esetleg tudatos amerikai provokáció volt, amivel igazolhatták a beavatkozást? A spanyol-amerikai háború végére a párizsi békeszerződés tett pontot 1898 decemberében, ennek értelmében Kuba ugyan függetlenné vált (négy évig még amerikai katonai megszállás alatt), de az Egyesült Államok, a kubai alkotmányhoz csatolt Platt-kiegészítés értelmében¹⁷, szinte bármikor beavatkozhatott. Guantánamón azóta is katonai bázist működtethet. Gazdasági téren pedig az 1902-es szerződésektől kezdődően abszolút amerikai monopolhelyzet alakult ki az országban. A Platt-kiegészítésben foglaltak több alkalommal is érvénybe léptek, annak visszavonásáig (1934) az Egyesült Államok többször is partra szállt Kubában különböző ürügyekkel. Szintén a spanyol-amerikai háború következménye, hogy a spanyol anyaországtól elszakadt Puerto Rico, Fülöp-szigetek és Guam is az Egyesült Államok fennhatósága¹⁸ alá került.

A Monroe-doktrína a 20. században és a kiegészítő doktrínák

Theodore Rooseveltnél úgynevezett „furkósbót” politikájának 1904-es meghirdetését is a Monroe-doktrína kiegészítéseként tartjuk számon, egyben mind közül ez a legismertebb. Kiindulópontja a venezuelai konfliktus: az ország felfüggesztette az adósságtörlesztést, ezért brit, német és olasz hajók blokád alá vették a partjait 1902 végétől 1903 elejéig. A Fehér Ház közvetítőként lépett fel ez ügyben is. Rooseveltnél az 1904 végén elhangzott State of the Union beszédében kifejtette, hogy véleménye szerint az Egyesült Államok és a tőle délre fekvő országok érde-

¹⁶ José Manuel BURGUEÑO: *La invención en el periodismo informativo*, Barcelona, Editorial UOC, 2008, 42–49.

¹⁷ Az *Aetas* folyóirat 1998/4. száma több, a spanyol-amerikai háborúval kapcsolatos eredeti dokumentum magyar fordítását is közli, többek között a Platt-kiegészítés szövegét is. Ez utóbbiról lásd még: ANDERLE Ádám: „A Platt-kiegészítés”. In Uő: *Latin-amerikai utakon*, Szeged, Hispánia, 2002, 89–98.

¹⁸ Jelenleg Puerto Rico az Amerikai Egyesült Államok társult állama, Guam az USA külbirtoka, míg a Fülöp-szigetek 1946 óta független állam.

kei azonosak. Latin-Amerika ásványkincsekben gazdag, és amennyiben a béke és a jobbiztonság uralkodik a térségben, fel is tudja használni e kincseket ahhoz, hogy fejlődésnek induljon. Ugyanakkor, ha az Egyesült Államok úgy értékeli, hogy a civilizált társadalmakra jellemző rend felborul, vagy külföldi hatalmak avatkoznak be a belső béke megzavarása érdekében, akkor fel fog lépni ez ellen, mert az elfogadhatatlan helyzet nem csak az adott országot, de egész Amerika biztonságát kockára tenné. Szintén azonnali beavatkozást von maga után az Egyesült Államok részéről minden olyan cselekedet egy amerikai országban, amely USA-érdekeket veszélyeztet.¹⁹ Ettől a pillanattól kezdve (kiegészülve a gazdasági fennhatóságot is biztosító „dollárdiplomácia” gyakorlatával) az Egyesült Államok lényegében saját ellenőrzése alá vonta az egész kontinenst, az „Amerika az amerikaiaké” jelmondattal „Amerika az észak-amerikaiaké”-vá változott, egyfajta neokolonializmust megvalósítva a 20. század utolsó harmadáig, és Latin-Amerikát a saját hátsó udvaraként kezelve. Számos alkalommal avatkozott be az Egyesült Államok a Karib-térségben, valamint Közép-és Dél-Amerikában a kiegészítésekkel ellátott Monroe-doktrína értelmében, több helyi diktátort is támogatott, amennyiben saját politikai és gazdasági érdekei azt szolgálták: Fulgencio Batista Kubában, Rafael Leonidas Trujillo a Dominikai Köztársaságban, Francois Duvalier Haitin és Anastasio Somoza Nicaraguában csak néhány példa ezekből. John Coatsworth történész kutatásai szerint 1898 óta az Egyesült Államok legkevesebb 41 alkalommal avatkozott be latin-amerikai kormányváltásokba sikeres módon (ez a szám tehát nem tartalmazza azokat a kísérleteket, amelyek kudarccal végződtek), 17-szer közvetlen intervenciót alkalmazott, 24-szer pedig közvetett módon vett részt a belügyek változásaiban.²⁰ Azzal, hogy az Egyesült Államok 1917-ben belépett az első világháborúba, az elszigetelődés elve átmenetileg érvényét veszítette, és, bár a két világháború között ismét háttérbe lép az ún. *új izolacionizmus* korában, a második világháborútól kezdődően már új és megkerülhetetlen világhatalomként jelenik meg.²¹

Az 1930-as években a nemzetközi helyzet változásával összhangban a doktrína felfüggesztésre került, és 1933-ban Franklin Delano Roosevelt elnök meghirdette a „jószomszédság politikát”. Egy pánamerikai szolidaritás kialakítása volt a cél a külső fenyegetések ellen, mindenekelőtt az ebben az évtizedben Európában zajló folyamatok szem előtt tartásával. A második világháborút megelőző években már világos volt az Egyesült Államok számára, hogy minél több szövetségesre lesz szüksége, a szomszédai pedig természetes együttműködőknek tűntek. Azt is meg kellett előzni, hogy az Európában fellángoló fasizmus és náciizmus esetleg szimpátiára találjon a latin-amerikai országok kormányaiban. A háború során valóban elengedhe-

¹⁹ Luis Fernando AYERBE: i.m. 136–137.

²⁰ John H. COATSWORTH: „United States Interventions”. *ReVista. Harvard Review of Latin America*, Summer 2005. Elérés: <http://revista.drclas.harvard.edu/book/united-states-interventions> (letöltés ideje: 2016. június 15.)

²¹ Az alábbi monográfia az Egyesült Államok elszigetelődési politikáját tárgyalja: Selig ADLER: *The Isolationist Impulse: Its Twentieth Century Reaction*, New York, Abelard-Schuman, 1957.

tetlen támaszt nyújtottak a latin-amerikai nemzetek az északi szomszéd számára, közülük több országban (mint Nicaragua vagy Guatemala) ez időszakban USA-barát diktatúrák álltak fenn. E politika egyik fontos eleme volt, hogy 1934-ben visszavonásra került a Kubát érintő Platt-kiegészítés, valamint ugyanebben az évben távoztak az amerikai csapatok Haitiből is, amit még 1915-ben szállt meg Woodrow Wilson elnök attól való félelmében, hogy az európai érdekek csökkentik az Egyesült Államok befolyását mind az országban, mind az egész karibi régióban.²²

A világháború lezárultával, a hidegháború periódusa ismét az intervenciók politikát állította előtérbe; a lehetséges szovjet érdekszféra kiterjesztését, a kommunizmus latin-amerikai terjedését megakadályozni képes jobboldali rezsimok támogatása, baloldali kormányok megdöntésében való aktív közreműködés jellemzi az 1945 és 1989 közötti időszakot, mindez a Monroe-doktrína értelmében, mint a kontinens integritását és szabadságát megóvni kívánó törekvés. Egyik legfontosabb tényező a pénzügyi támogatások odaítélése, illetve az azok megvonásával történő fenyegetés, a közvetett beavatkozások gyakran ilyen formában jelentkeztek. Az 1952-ben bekövetkezett bolíviai hatalomátvétel után az irányító körök csak az USA anyagi támogatásával tudták maguknál tartani a kormányzást, és ezzel azt is garantálták a segínyt nyújtó számára, hogy a kommunizmus nem nyer teret az országban. Szintén közvetett beavatkozásként értékelhető az 1973-as chilei esemény: a CIA aktív közreműködésével lezajlott, Salvador Allendét és kormányát eltávolító puccs után felálló Pinochet-diktatúra az Egyesült Államok támogatását élvezte egészen a 80-as évek végéig. A közvetlen beavatkozások vagy az amerikai tengerészgyalogosok (és CIA ügynökök) partraszállásán, vagy az adott ország saját hadseregén keresztül valósultak meg, amely fegyveres és anyagi támogatást, illetve kiképzést kapott az Egyesült Államoktól. Utóbbi téren kulcsfontosságú szerephez jutott az 1946 és 1984 között a Panama Csatornaövezetben székelő Amerikák Iskolája (Escuela de las Américas), ahol hadászati és kihallgatási (kínzási) módszereket oktattak azoknak a latin-amerikai tiszteknek és paramilitáris fegyvereseknek, akik az amerikai érdekeknek megfelelően később beavatkoztak egy ország életébe, általában puccs, merényletek és elnyomó intézkedések formájában. Az itt megfordult személyek kulcsszerepet játszottak a 20. század második felében Latin-Amerika életében – többek között Manuel Noriega (Panama diktátora 1983 és 1989 között), Hugo Banzer (Bolívia diktátora 1971 és 1978 között, majd elnöke 1997 és 2001 között) és Leopoldo Galtieri (Argentína elnöke 1981 és 1982 között a Nemzeti Újjászervezési Folyamat nevet viselő katonai diktatúra idején) is megfordultak itt.²³

A kubai események fokozták az Egyesült Államok félelmét. 1959-ben Fidel Castro forradalmárai megdöntötték a korábban USA-barát Batista diktátor uralmát, az új Kuba és az Egyesült Államok között azonban a viszony gyorsan megromlott.

²² Edwidge DANTICAT: „The Long Legacy of Occupation in Haiti”. *The New Yorker*, 2015 július 28., 9–10.

²³ Az iskola történetét feldolgozó monográfia: Lesley GILL: *Escuela de las Américas. Entrenamiento militar, violencia política e impunidad en las Américas*, Santiago de Chile, LOM Ediciones – Cuatro Vientos, 2005.

A Richard Nixon alelnök és Fidel Castro között 1959 áprilisában lezajlott beszélgetés után a *Comandante* számára egyértelmű volt, hogy a Fehér Ház olyan típusú kapcsolatot kíván kialakítani a szigetországgal, amely több szempontból is csorbítaná a függetlenségét. Az USA-tól való elfordulás nagyrészt ennek köszönhető, és ezt követően kezdett növekedni Kubában a kommunista körök szerepe, majd az amerikai tulajdonok kisajátítása is prioritássá vált. A kubai forradalmi eszmék lehetséges „exportálása” a latin-amerikai országokba, a Szovjetunió egyre hangsúlyosabb befolyása, valamint a tény, hogy ebben az időszakban egész Közép- és Dél-Amerika társadalmában erősödni kezdett az Egyesült Államok túlzott szerepét bíráló hangvétel, odáig vezettek, hogy radikálisabb fellépésekre került sor. A kommunizmus latin-amerikai terjedésének feltartóztatását megcélzó Kennedy-doktrína és a Latin-Amerika anyagi támogatását középpontba állító Szövetség a Haladásért program szellemében kell értelmezni az elnök Kubát érintő intervencióit, az embargót, a Disznó-öbölben történő partraszállást 1961-ben, valamint az egy évvel később kialakult szovjet-amerikai-kubai rakétaválságot is.

Az Egyesült Államok attól tartott, hogy más latin-amerikai országok is követik a kubai forradalmi utat. Reakciója azonban aránytalanul erőszakos volt. A Dominikai Köztársaságban 1961-re tarthatatlanná vált Rafael Leónidas Trujillo diktátor helyzete, akit CIA támogatásban részesülő merénylők még abban az évben meggyilkoltak, az ezt követő időszak pedig polgárháborúig fajult. A hidegháborús időszakban a Monroe-doktrínát már a lehető legtágabb keretek között értelmezte az amerikai kormányzat: nem szükséges, hogy egy idegen hatalom (jelen esetben a Szovjetunió) közvetlenül próbáljon megjelenni a kontinensen, elég, ha felmerül az ideológiai befolyásának veszélye. Az anarchiába forduló állapotok és Kuba földrajzi közelsége azzal a „rémképpel” fenyegették az Egyesült Államokat, hogy egy újabb szocialista ország születik meg nem messze tőlük, így 1965-ben a katonai beavatkozás mellett döntöttek.²⁴ A dominikai tapasztalat ihlette a Lyndon B. Johnson elnök által megfogalmazott új politikát. A Johnson-doktrína néven ismert irányelvek a Monroe-doktrína továbbfűzését mutatják; lényege, hogy az Egyesült Államok nem tűr meg a nyugati féltekén több, a kommunizmussal szimpatizáló államot. E doktrína mögé bújva valósulhattak meg a további beavatkozások. Az 1981 és 1989 között hivatalban lévő Ronald Reagan elnökhöz köthető újabb doktrína ezek szerves folytatása, amelynek célja, hogy bármilyen eszközzel (elsősorban közvetlen fegyveres vagy közvetett beavatkozással) megakadályozzák a kommunizmus befolyását a világban; ennek legismertebb latin-amerikai epizódjai Nicaraguában az USA-barát kormány ellen harcoló *kontráknak* nyújtott támogatás, a grenadai partraszállás (1983), valamint, bár részben más okokból, Panama megszállása (1989) és a korábban szövetséges Manuel Noriega tábornok eltávolítása a hatalomból. Korábban (1957) hasonló szellemben fogant a Közel-Keletre vonatkozó Eisenhower-doktrína.

²⁴ Domingo LILÓN: *La Guerra Fría. Ensayos latinoamericanos*, Kaposvár, Dávid Kiadó, 207–217.

A közvetlen beavatkozások többsége a Karib-térségben történt, amely egyértelmű geopolitikai okokból is az Egyesült Államok érdekszférájába tartozott; ezt érzékeltetik azok a kifejezések is, amelyek e régió kapcsán kerültek használatba: az Egyesült Államok *küszöbe* (*our doorstep*), *kapuja* (*the gate*), *hátsó udvara* (*our back yard*); ellenkező viszonylatban az USA mint *északi kolosszus* szerepelt (*el coloso del norte*), a Karib-tenger pedig mint *amerikai tó* (*el lago americano*).²⁵ A közvetlen és közvetett beavatkozások több elméleti és gyakorlati elemből táplálkoztak, a politikai és gazdasági érvek, érdekek és célok szimbiózisából. Az Egyesült Államoknak nem csak politikai szövetségesekre volt szüksége az amerikai kontinensen, de olyan gazdasági partnerekre is, amelyek felvevőpiacául szolgálhatnak az amerikai termékeknek, és nyersanyagforrást is nyújtanak. Ahhoz, hogy a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok alakulásában ne következzen be torzulás, elengedhetetlen volt, hogy együttműködő rezsimok kerüljenek hatalomra Latin-Amerikában. Ez a szövetség egyben azt is jelentette, elsősorban a hidegháború idején, hogy ezek a kormányok nem szimpatizálnak a baloldali mozgalmakkal és ideológiákkal, szükség esetén erőszakos módon üldözik is azokat, hogy a kommunizmus és szocializmus térnyerését ellehetetlenítsék. Az Egyesült Államok visszafogottan reagált, amennyiben a Szovjetunió az 1945-re kialakult demarkációs vonalon belül cselekedett (1953 és 1961: Berlin; 1956: Magyarország; 1968: Csehszlovákia; 1981: Lengyelország), de ha a Kreml a már létező *status quón* akart változtatni, akkor a Fehér Ház és szövetségesei sem maradtak tétlenek (1950-53: Korea; 1956: Szuec; 1962: Kuba).²⁶ A Monroe-doktrína tehát „naprakészebb” lett az érdekszférák szerinti különbségtételben.

A Szovjetunió összeomlása, egy gyökeresen új geopolitikai helyzet arra készítette az Egyesült Államokat, hogy változtasson addig folytatott politikáján. Kuba egy állandó és jelentős kivétel: a szigetország elleni szankciók fennmaradtak, illetve tovább bővültek a példátlan szigort alkalmazó 1992-es Torricelli-törvénnyel, illetve az 1996-os Helms-Burton törvénnyel. Elliott Abrams, aki a Reagan-kormány idején Amerika-közi ügyekért felelős államtitkár-helyettesként kulcsszerepet játszott az amerikai beavatkozási ügyekben (például El Salvador, Honduras, vagy a nicaraguai kontrák támogatása terén), 1993-ban már úgy fogalmazott, hogy a külső veszély elmúlt, az Egyesült Államok szinte teljes katonai, politikai és gazdasági ellenőrzés alatt tartja a térséget, és lassan fel kell ismernie, hogy felelősséggel tartozik a régió stabilitásának fenntartásáért, elsősorban megelőző intézkedések útján.²⁷ Vagyis nem a már fennálló problémákat kell kezelni (például katonai beavatkozásokkal), hanem meg kell előzni, hogy erőszakot kelljen alkalmazni. E korszakban Latin-Amerika kapcsán még továbbra is az amerikai imperializmus Samuel P. Huntington által megfogalmazott konzervatív felfogása sejlik fel, amely szerint a világot az

²⁵ SZABÓ Éva Eszter: „A demokrácia nevében: az Egyesült Államok hidegháborús politikája a nyugati féltekén”. In Bencsik Vera – Frank Tibor – Geiger Ildikó (szerk.): *Tanulmányok Bollobás Enikő 60. születésnapjára*, ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, 2012, 241.

²⁶ FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945-1989*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2014, 359.

²⁷ Luis Fernando AYERBE: i.m. 137–138.

amerikai értékek alapján kell újraformálni, mert az Egyesült Államok feladata, hogy rendet tegyen a világban és legyőzze az egyetemes gonoszt. Az USA értékei a követendők, és amelyik nemzet nem ezt vallja, vagy még nem jött rá, hogy neki is ezt az utat kell követnie, azt a helyes útra fogják terelni.²⁸

Az 1989-es panamai megszállás volt az utolsó esemény, amely egyértelműen a Monroe-doktrína (és folytatásai) gyakorlati alkalmazását mutatta, e direktíva egyre inkább a (közel)múlt köréhez tartozott. A 2001. szeptember 11-e után kibontakozó terror elleni háború jegyében az amerikai külpolitika egyre kevesebb figyelmet fordított Latin-Amerikára. A doktrínát nem is nevezték nevén. 2013-ban azonban az Obama-adminisztráció nem kerülhette el, hogy kitérjen rá. John Kerry külügyminiszter az év első felében ismét használta a „hátsó udvarunk” kifejezést, amivel hatalmas felháborodást keltett Latin-Amerika kormányaiban és társadalmában, mivel ezzel felidézte a Monroe-doktrínát és a hozzá kapcsolódó intervenciókat. 2013 végén, hogy lecsillapítsa a hangulatot és egyértelművé tegye az Obama-kormány álláspontját, Kerry kijelentette, hogy a Monroe-doktrína lezárult, többé sem a retorikában, sem a gyakorlatban nem érvényes ez az irányelv.²⁹ Mindezt megkoronázta a 2014 végén megindult közeledés az Egyesült Államok és Kuba között, és ezzel talán végleg lezárult a hidegháború karibi epilógusa is.

Az Amerikai Egyesült Államok 1823 és 2013 között Latin-Amerika irányában folytatott külpolitikája döntően homogén vonásokat mutatott, annak minden részletét meghatározta a Monroe-doktrínában lefektetett alapok. A 19. század során számos kiegészítése született, a 20. században pedig az egymást követő elnökök több más doktrínát is meghirdettek, ezek mindegyike szervesen kapcsolódott az 1823-as alapelvekhez. A nemzetközi helyzetben beállt változásokhoz alkalmazkodtak oly módon, hogy az Egyesült Államok hegemóniája és a külső hatalmak és ideológiák távoltartása továbbra is biztosított legyen. A 21. században azonban előbb egy más típusú külső fenyegetettség (terrorizmus), majd az Obama-kormány második ciklusában az Amerika-közi kapcsolatok normalizálásának igénye már arra kényszerítette a döntéshozókat, hogy változtassanak az eddigi elveken. A Monroe-doktrína korszaka végérvényesen leáldozott.

²⁸ Erről ír: Samuel P. HUNTINGTON: *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2005, 564–565.

²⁹ „John Kerry’s Remarks on U.S. Policy in the Western Hemisphere”, 2013. november 18. Elérés: <http://revista.drclas.harvard.edu/book/united-states-interventions> (letöltés ideje: 2016. június 15.)

Abstract

Latin America in the Shadow of the Monroe Doctrine (1823–2013)

The Monroe doctrine has been an essential component of the United States of America's foreign policy until the recent past. Although US politicians have rarely mentioned it from the second half of the 20th century, it has been present in the background of inter-American relations since 1823. Everyone has been aware of its existense as a guiding rule in both the United States and Latin America for the past two centuries. In the 21st century its validity began to lapse, but it was repealed only recently. The aim of my paper is to outline the theoretical and practical content of this doctrine from its birth until its annulment, as well as its most important modifications that were adjusted to the transformations of US domestic and foreign policy, with special attention to its implications for the societies of Latin America.